

19-20 вересня 2013 року на базі Національного університету водного господарства та природокористування за участю Національної академії аграрних наук України, Академії економічних наук України, Спілки економістів України, Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень відбулися Всеукраїнська науково-практична конференція та Восьмий Пленум Спілки економістів України, присвячені розгляду проблеми «**Екологічно чисте виробництво – основа підвищення якості продукції на товарних ринках України**».

З основною доповіддю на тему «Екологічно чисте виробництво: економічні та організаційні аспекти управління якістю продукції» виступив Валентин Володимирович Оскольський, президент Спілки економістів України, професор, академік АЕН України, заслужений економіст України. Заслухано співдоповіді: в.о ректора Національного університету водного господарства та природокористування, доктора державного управління, професора Миколи Христофоровича Корецького, заступника Голови Рівненської обласної державної адміністрації Олексія Володимировича Губанова.

У роботі пленуму та конференції взяли участь члени Спілки економістів України, представники органів виконавчої влади, керівники наукових установ і вищих навчальних закладів, підприємств, організацій, ЗМІ України.

Нижче публікуються рекомендації, прийняті учасниками конференції та схвалені Восьмим пленумом Спілки економістів України.

Рекомендації Всеукраїнської науково-практичної конференції «Екологічно чисте виробництво – основа підвищення якості продукції на товарних ринках України»

Учасники Пленуму СЕУ і конференції констатували, що проблема «людина-природа» є нині чи не найважливішою не лише для України, але й для нашої Планети в цілому. Адже *без чистих продуктів харчування, без чистої води і чистого повітря людина існувати не зможе*.

На початку третього тисячоліття земна цивілізація зіткнулася із катастрофічними змінами в довкіллі у зв'язку зі зростанням забруднення атмосферного повітря та Світового океану, збільшенням чисельності населення, змінами клімату, зниженням рівня ґрунтових вод, скороченням посівних площ на душу населення, занепадом рибальства, зменшенням площі й погіршенням структури лісів, опустелюванням, втратами генетичного потенціалу рослинного і тваринного світу. Сучасний розвиток людства характеризується небаченим раніше антропогенним навантаженням на «плівку життя».

Загально визнано, що біосфера Планети деградує, людство наближається до екологічної катастрофи. В умовах ринкової економіки, у гонитві за одержанням миттєвої вигоди, по-хижацьки викачуючи надра Землі, власноручно посилюючи техногенний прес на природу, людство все більше й більше втягується в діяльність, яка призводить до руйнації навколишнього середовища, без якого життя людини стане просто неможливим.

Оскільки проблеми навколишнього природного середовища не можуть бути розв'язані в межах національних кордонів, світова спільнота намагається виробити інструменти міжнародної співпраці на шляху вирішення питань, пов'язаних із глобальним управлінням довкіллям. Однак цей процес відбувається надто повільно.

Як відзначали промовці, за останній період економіка України так і не позбулася глибоких структурних деформацій та значно

відстає від економік розвинутих країн світу за сукупною продуктивністю всіх факторів виробництва. Технологічна відсталість ряду галузей, велика енергоємність і матеріаломісткість вітчизняної економіки, низький рівень переробки сировини, фізична зношеність основних фондів у більшості підприємств України спричиняють надмірне забруднення навколишнього природного середовища, що негативно впливають на природно-ресурсний потенціал країни, погіршують здоров'я і знижують тривалість життя населення. За цих обставин та через політичну нестабільність, жорстоку кризу і господарську розруху, зубожіння більшості населення за останні 22 роки в Україні померло 16,3 млн осіб, а загальна чисельність населення скоротилася на 6,2 млн осіб.

Перед Україною стоїть завдання глибокої реструктуризації й оновлення господарського комплексу з метою створення умов для пришвидшеного технологічного його розвитку на основі інновацій, забезпечення виробництва конкурентоспроможної продукції з одночасним зменшенням рівня шкідливого впливу на довкілля. Економічна політика, переконані вчені, може бути ефективною нині лише за умови врахування питань збереження довкілля в процесах прийняття рішень у різних галузях економіки.

Стабільний динамічний розвиток у нинішніх умовах передбачає функціонування екологічно безпечної економіки, структурно-технологічний рівень якої забезпечує збалансоване використання ресурсів і мінімізацію техногенного навантаження на довкілля процесів виробництва та вжитку товарів і послуг із розрахунку на одиницю сукупного суспільного продукту. Провідною стратегією, на яку спирається теорія сталого розвитку та яка здатна формувати систему принципів й механізмів екологізації виробництва й комплексно розв'язувати екологічні та економічні проблеми, є **стратегія екологічно чистого виробництва**, яка вже широко запроваджується у розвинутих країнах.

Починаючи із середини 90-х років, до забрудненої води і повітря, які споживають люди, додалися ще й **генномодифіковані продукти харчування**. Їхнє виробництво стрімко зростає і може вийти з-під контролю

людини та знищити біосферу Землі, а з нею і людство. На жаль, через недостатню вивченість та матеріальну заінтересованість багато політиків і, навіть, деякі вчені активно пропагують ГМО у виробництво, мотивуючи це як найкращий засіб збільшення виробництва продуктів харчування й боротьби з голодом у ряді регіонів світу.

Між тим аналіз економістів доводить, що генна інженерія не розв'язує проблему нестачі продовольства. Розв'язання проблеми голоду за допомогою ГМП – міф, котрий на нинішній час є єдиним, що залишився, аргументом «за» подальше розповсюдження ГМ-продукції. Однак і він не витримує ніякої критики. Навіть країни «третього світу», в яких існує проблема голоду, називають це не інакше як використання їхньої території як полігону для випробування ГМО.

На жаль, до цього часу вчені не дали однозначної відповіді на питання чи шкідлива (і наскільки шкідлива) для вживання людиною модифікована продукція. Але чим більше виготовляється ГМ-продукції, чим більше з'являється інформації про неї у ЗМІ, тим більший супротив проти неї у суспільстві провідних країн світу. Дедалі більше держав встановлюють мораторій на імпорт ГМП.

Відомо, що зарубіжні біотехнологічні компанії надто заінтересовані у просуванні трансгенних технологій на ринок України. Адже у цій справі обертаються великі гроші. Нині біоіндустрія, спільно з біофармацевтикою, за капіталізацією посідає третє місце серед провідних секторів світової економіки, поступаючись лише банківському та нафтогазовому секторам. Світовий ринок генно-інженерного посівного матеріалу у 2012 році становив близько 15 млрд дол. Зрозуміло, що участь нашої держави у «трансгенному клубі» – це додаткові прибутки для зарубіжних компаній.

Паралельно зі зростанням супротиву проти ГМП, активно збільшується і попит населення на чисту органічну продукцію. В Європі спостерігається справжній бум на екологічно чисту продукцію. За даними Міжнародної Федерації органічного руху, ринок екопродуктів зростає на 20% за рік.

Як наголошували промовці, в Україні органічне виробництво знаходиться на етапі активного розвитку, збільшується кількість сільськогосподарських підприємств, що сертифікують свою діяльність згідно з органічними стандартами. Якщо в 2005 році (за даними ННЦ «Інститут аграрної економіки») діяло 72 сертифікованих органічних підприємства, то в 2011-му їхня кількість збільшилась у 2,2 раза і становила 155.

Інфраструктура ринку органічної продукції ще слаборозвинена, тому виробники дуже обмежені у застосуванні маркетингових підходів для просування товарів. Недостатня розвиненість нормативної бази та відповідної системи сертифікації створює на шляху виробників чистої продукції багато труднощів, у тому числі й у позиціонуванні продукції на ринку.

У травні 2007 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів». Однак через відсутність належної організації виконання і відповідного контролю цей вкрай важливий і необхідний Закон виконується незадовільно. В Україні й нині немає реальної системи контролю ГМО на своїй території, єдиного реєстру ГМ-організмів, професійного порядку маркування ГМО і ГМ-продукції, затверджених методик польових випробувань трансгенних ліній сільськогосподарських рослин. Усі процедури з детекції ГМО, навіть у лабораторіях, які пройшли акредитацію, не ліцензуються як того вимагає Закон, а отже, усі їхні висновки знаходяться за межами правового поля. Як наслідок – відсутність маркування, що вказує на вміст від 0,9%. ГМ-інгредієнтів у продуктах, як це робиться в країнах ЄС та Росії; посіви трансгенних культур на території ряду областей (хоч Закон це забороняє); зелена вулиця для тих, хто завозить у нашу країну ГМО, у тому числі ніде не зареєстровані. Отже, в країні порушується низка національних нормативних актів, а також наші міжнародні зобов'язання, стороною яких є Україна (зокрема Картахенський протокол, Орхуська конвенція).

Як показує історичний досвід, процеси модернізації завжди супроводжувалися активним державним регулюванням. *Нині інноваційні процеси вимагають розвинутої системи економічного передбачення, прогнозування, розвинених інститутів формування та реалізації довгострокової стратегії розвитку.* За останні 20 років в Україні практично втрачена система довгострокового прогнозування на 10-15-20 років. Лише два роки як введена практика короткострокового дворічного бюджетного планування, але це ніяк не може замінити довгострокового прогнозування соціально-економічного розвитку країни. Залишаються без уваги переваги програмно-цільового планування.

Учені глибоко переконані, що для забезпечення стабільного, керованого й передбачуваного розвитку економіки України та її регіонів, запровадження і розвитку екологічно чистого виробництва передусім необхідно кардинально підвищити роль держави в системі ринкових відносин на засадах новітніх моделей кон'юнктурного регулювання економіки й економічного зростання з активним впливом на пошук інвестиційної діяльності, формування інноваційних форм конкурентоспроможного господарювання.

Держава має забезпечити умови і шляхи підтримки: при розробці нормативної бази, зокрема, механізмів екологічного управління, аудиту та сертифікації виробництва; розвитку й запровадження механізмів активізації чистого виробництва, а також поширення інформації щодо впровадження ресурсо-, енергозберігаючих, безвідходних технологій; підготовки кадрів, створення державної інфраструктури та фінансування екологічно чистих технологій; у виконанні пілотних і міжнародних демонстраційних проектів. Реалізація цього завдання тісно пов'язана з дією відповідних механізмів управління – правового, економічного, організаційного, кредитно-фінансового. Лише діючи в комплексі, вони уможливають створити правове поле, нормативну базу й економічну заінтересованість виробників впроваджувати інноваційні технології для екологічно чистого виробництва.

Економічними інструментами екологізації економіки є: гнучка податкова і цінова політика, пільгове кредитування, стимулююча система платежів за використані природні ресурси, бюджетне й альтернативне фінансування, адресне державне субсидування, компенсаційні та стимулюючі виплати за вилучення і повернення в господарський обіг орних земель, за раціональне використання й відновлення водних і лісових ресурсів, стимулювання розвитку малого та середнього екологічно чистого виробництва і послуг тощо.

Перехід до «зеленої» економіки та реформатування, екологічно чистого виробництва, відповідно, свідомості суспільства, підвищення духовності людства, збереження екосистеми планети від знищення – проблема, гострота якої досягла критичної межі. Окремі локальні рішення вже не дадуть необхідних результатів. Суть її розв'язання – в формуванні державної природоохоронної політики, яка б чітко визначала еколого-економічне партнерство між суб'єктами виробничої діяльності як усередині країни, так і в міжнародній торгівлі, а також здійсненні активної позиції держави у підтримці глобальних екологічних ініціатив. Таким чином, політику екологізації виробництва слід розглядати як складову національної та глобальної безпеки.

Учасники VIII Пленуму Спілки економістів України і Всеукраїнської науково-практичної конференції, на підставі наукових досліджень та обміну думками висловлюють наступні **РЕКОМЕНДАЦІЇ** для законодавчої та виконавчої гілок влади, органів місцевої влади й місцевого самоврядування, національним і галузевим академіям наук, науковим установам та навчальним закладам:

1. З метою підвищення ролі держави в системі ринкових відносин на засадах новітніх моделей кон'юнктурного регулювання економіки й економічного зростання з активним впливом на пошук інвестиційної діяльності, формування інноваційних форм конкурентоспроможного господарювання невідкладно розробити загальнодержавну **Програму (Прогноз) стратегічного соціально-економічного розвитку України** та її

регіонів на довгостроковий період (15-20 років), яка має бути затверджена Верховною Радою України згідно з її конституційними повноваженнями.

В основу Програми (Прогнозу) необхідно покласти новітню ідеологію економіки знань та інноваційного ділового мислення, що забезпечить потужний потенціал реальних трансформацій усіх сфер суспільного життя країни й її регіонів, зорієнтованих на подолання кризових явищ і динамічне зростання економіки в умовах об'єктивних процесів інтеграції господарської системи країни у світовий економічний простір та очікуваного значного посилення конкурентної боротьби на міжнародних ринках у зв'язку з наступним циклом стабілізації і зростання економічної кон'юнктури у глобальному вимірі та формуванням нової «зеленої» економіки. Ця Програма має стати методологічною базою для розробки індикативних середньострокових п'ятирічних планів-прогнозів соціально-економічного розвитку України, окремих її регіонів, державних цільових галузевих і регіональних програм. І тільки на основі таких п'ятирічних прогнозів соціально-економічного розвитку України повинен формуватися поточний та перспективний бюджети держави й регіонів.

2. Схвалити проект **Національної Концепції впровадження та розвитку екологічно чистого виробництва в Україні**, розроблений ученими Національної академії наук України, Академії економічних наук України, Спілки економістів України й Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень (м. Одеса).

Головною метою Концепції є запровадження засад, необхідних для переозброєння виробничого комплексу на основі впровадження новітніх наукових досягнень, енерго- і ресурсозберігаючих технологій, екологічно безпечних безвідходних технологічних процесів, широке застосування відновлювальних джерел енергії, розв'язання проблем утворення, накопичення, перероблення, утилізації та використання всіх видів відходів; перебудова державної політики у сфері індустріального розвитку країни для запобігання погіршення стану довкілля й

виснаження природних ресурсів при стабільному поліпшенні рівня життя населення.

У проекті Національної Концепції визначені головні напрями запровадження екологічно чистого виробництва, зокрема:

➤ державна політика регулювання і контролю у сфері раціонального використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, створення умов для запровадження екологічно чистого виробництва та інтеграції екологічних аспектів при розробці проектів і наданні послуг;

➤ введення науково-технічних, інноваційних та економічних пріоритетів у екологізації секторів і галузей національної економіки;

➤ оптимізація виробництва з метою зменшення обсягів споживання сировини та енергоносіїв, рециркуляції й повнішого використання матеріалів;

➤ широке запровадження принципу інтегрованого упередження утворення забруднювальних речовин у джерелі їх виникнення та контролю, який передбачає комплексні заходи щодо мінімізації викидів, скидів забруднювальних речовин і їх видалення як складову відходів шляхом їх нормування на базі передових технологічних рішень;

➤ повсюдне застосування економічних стимулів переозброєння індустріального сектору економіки, АПК, енергетики, транспорту та сфери надання послуг на основі новітніх наукових досягнень, енерго- і ресурсозберігаючих екологічно безпечних технологій;

➤ широке застосування відновлювальних джерел енергії;

➤ удосконалення інструментів поводження, знешкодження й використання всіх видів відходів;

➤ попередження утворення та використання токсичних і небезпечних речовин;

➤ встановлення порядку обов'язкової наукової експертизи галузевих (міжгалузевих) програм трансферу, впровадження та розвитку новітніх еколого-безпечних технологій;

➤ забезпечення відповідності національних екологічних стандартів якості продукції, екологічного управління й екологічної сертифікації продукції з європейськими та

міжнародними вимогами, в тому числі прийнятими ООН і ЄС;

➤ створення банку даних екологічно небезпечних (шкідливих) виробництв в Україні;

➤ забезпечення відповідної кадрової політики в сфері екологічно чистого виробництва; проведення експертизи навчальних програм, підручників, науково-методичних матеріалів для підготовки й перепідготовки фахівців у сфері охорони навколишнього природного середовища, екологічної безпеки, запровадження екологічно чистого виробництва;

➤ створення фонду національної підтримки запровадження екологічно чистого виробництва та впровадження технологій; приєднання України до Міжнародної мережі національних фондів екологічно чистого виробництва ЮНІДО/ЮНЕП.

Вважаємо доцільним всю координацію науково-методичної діяльності в сфері запровадження чистих виробництв і надання послуг покласти на Національну академію наук України.

3. Для організаційного й інституціонального забезпечення реалізації Національної Концепції запровадження та розвитку екологічно чистого виробництва пропонується утворити *Національну Раду* з питань запровадження екологічно чистого виробництва й надання послуг і робочий орган у структурі Уряду – *Національне агентство України* з питань розвитку екологічно чистих виробництв із мережею його регіональних відділень, на яке покладається:

- розробка та затвердження Стратегії й Національного плану дій щодо запровадження більш чистих виробництв і впровадження екологічних технологій;

- розробка Державної програми запровадження та розвитку чистих виробництв і впровадження екологічних технологій (по галузях) на період до 2020 року й організація і контроль за її виконанням;

- координація всієї роботи по запровадженню в Україні екологічно чистих виробництв, діяльності регіональних відділень Національного агентства, забезпечення участі України в роботі міжнародної мережі екологічно чистих виробництв

ЮНІДО/ЮНЕП і в міжнародних екологічних програмах;

- створення національної інфраструктури екологічного аудиту та сертифікації чистого виробництва;

- проведення експертизи чинного законодавства щодо відповідності принципам сталого розвитку, прийняття необхідних законів (чи зміни існуючих законів) про основи державної природно-ресурсної політики, раціональне використання природних ресурсів і збереження природних екосистем, упорядкування плати та платежів за спеціальне використання природних ресурсів, запровадження чистих виробництв;

- розробка системи необхідних управлінських, суспільних, економічних і громадських важелів для забезпечення екологічної безпеки України та її регіонів, запровадження екологічно чистих виробництв і надання послуг.

4. Національним та галузевим академіям наук, науковим установам і навчальним закладам:

- виступити ініціаторами розробки комплексних заходів щодо проблем запровадження екологічно чистих виробництв;

- сприяти запровадженню всіх видів програм освіти для населення з метою забезпечення безперервності навчання з питань запровадження і розвитку екологічно чистих виробництв;

- сприяти включенню ідей, засад, принципів запровадження екологічно чистих виробництв у навчальні програми та спеціальні курси на всіх рівнях освіти з метою виховання професійно конкурентних, високоосвічених і гармонійно розвинених випускників;

- розширити тематику науково-прикладних досліджень із проблем запровадження й розвитку екологічно чистих виробництв;

- обговорити основні положення запровадження та розвитку екологічно чистих виробництв, накреслити шляхи їх практичної

реалізації на науково-практичних форумах, семінарах, конференціях;

- передбачити інтеграцію питань запровадження і розвитку екологічно чистих виробництв у навчальні програми, курси.

Реалізація положень Національної концепції чистих виробництв і екологічних технологій в Україні на період до 2020 року сприятиме створенню передумов для узгодження державної політики щодо реструктуризації, модернізації й розвитку індустріально-промислового і АПК секторів та у сферах надання послуг із державною політикою з охорони навколишнього природного середовища й використання природних ресурсів; подоланню внутрішньогалузевих і міжгалузевих протиріч між екологічними вимогами до виробництв та необхідністю дотримання їх достатньої рентабельності; підвищенню рівня екологічної безпеки технологій, що використовуються в промисловості, енергетиці, сільському господарстві й транспорті; формуванню та запровадженню механізмів розв'язання існуючих проблем на ринкових засадах економіки і, таким чином, сприятиме поліпшенню якості життєвих умов громадян у нашій державі.

При цьому економічна стабільність за жодних умов не повинна досягатися за рахунок екологічної безпеки. Власне, без останньої нині не можлива й сама економічна стабільність, адже за відсутності екологічно збалансованих природокористування та виробництва існує постійна загроза надзвичайних ситуацій природного й техногенного характеру, що можуть знищити земну цивілізацію взагалі.

Учасники VIII пленуму Спілки економістів України та Всеукраїнської науково-практичної конференції висловлюють сподівання, що відображена в них колективна думка вчених-економістів і практиків буде врахована центральними та місцевими органами виконавчої влади й представницькими органами у практичній роботі та законотвірчій діяльності.

*Оргкомітет конференції
вересень 2013 р.*

* * *